

В. М. Мартиненко,
д. держ. упр., проф.,
завідувач кафедри публічного адміністрування
та кадрової політики ХарПІ НАДУ;
С. В. Головка,
провідний спеціаліст управління з діловодства
Управління справами Ради міністрів АР Крим

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ РЕГІОНІ

Розглянуто напрямки та складові формування політичної еліти в цілому в державі й, зокрема, у Криму. Показано, що АР Крим є поліетнічним регіоном, тому там існують особливості при формуванні регіональної політичної еліти. Водночас на формування політичної еліти Криму значною мірою впливають процеси становлення еліт на загальнодержавному рівні.

Ключові слова: політична еліта, етнічний склад, політична нація.

Етапи формування та становлення правлячої політичної еліти проходить кожна держава. Це процес досить складний і потребує великої уваги та терпіння, але він дуже важливий для всього суспільства. Саме тому дослідження правлячої політичної еліти в Україні являє особливий науковий інтерес, оскільки вона ступила на шлях демократичних перетворень. В Українській державі, виходячи з особливостей її історичного розвитку, традицій, національного складу населення, сформувався власний набір чинників, які вказують на необхідні параметри правлячої політичної еліти й, звісно, потребують детального аналізу.

Вітчизняна наука має досить вагомі здобутки в дослідженні правлячої еліти в Україні. Так, аналізуючи дану проблему, доктор політичних наук, професор, ректор Міжрегіональної Академії управління персоналом М. Головатий у своїй роботі [4] посилається на таких відомих науковців, як В. Бакіров, який вважає, що коли рішення «мають загальнонаціональне значення й від них залежить подальша доля народу, країни, то йдеться про національні політичні еліти. Коли ж рішення мають загально регіональне значення, маємо справу з регіональними елітами» [8, с. 243]. У свою чергу Г. Щекін наголошує на тому, що «після зруйнування тоталітарної системи кадрова робота в Україні взагалі була занедбана, люди опинились у державі з недорозвиненим політичним ринковим становищем, коли на хвилі попудізму,

використовуючи демократичні процедури, до влади подекуди прийшли демагоги, які виявилися спритнішими за колишніх представників компартійної еліти» [11]. М. Бердяєв підкреслює, що влада повинна належати тільки кращім, обраним самим народом, які дійсно можуть нести відповідальність за прийняті рішення загальнодержавного та регіонального рівня [3]. Розробкою даної проблеми в українській політичній думці також займаються Д. Донцов і В. Липинський. Свій внесок в елітологію зробили й російські елітологи М. Афанасьєв, Г. Ашин, Є. Охотський та ін.

Кожен регіон, маючи свої специфічні напрямки розвитку – промисловий, агропромисловий, туристично-курортний комплекси – формує власних представників, спроможних впливати на розвиток окремого регіону. Тому проблема формування регіональної еліти та її представництво на загальнодержавному рівні сьогодні є дуже актуальною. На жаль, не всі впливові представники можуть і бажають працювати на благо всього суспільства і мають для цього необхідні знання та досвід. Складність дослідження цієї проблеми полягає в переважанні теоретичного аналізу, хоча існує необхідність приділити увагу саме емпіричному пізнанню, що є найбільш продуктивним.

За часів незалежності в Україні почали відбуватися деякі якісні демократичні перетворення, але цього ще замало. Лідери політичних об'єднань ще прагнуть реалізувати своє бажання встановити вигідний для них авторитарний режим через формально демократичні процедури, що спричиняє хаос, нестабільність, неконструктивність, зменшує шанси країни на позитивні кроки в демократичному розвитку та принижує її в очах міжнародної спільноти. У своїй більшості політична еліта не усвідомлює, що розвиток демократії є важливим політичним інструментом, який спроможний забезпечити стабільну внутрішню самоорганізацію суспільства, а саме – взаємодію і співробітництво владної еліти та громадян, центральної влади й регіонів, що має велике значення для соціального та економічного розвитку країни в цілому.

Належне формування регіональної та центральної політичної еліти держави сьогодні набуло ще більшого значення. Усе частіше обговорюється питання щодо посилення ролі обласних адміністрацій, необхідності надання їм можливості самостійно вирішувати соціальні та економічні проблеми. Так, в АР Крим ведеться активна робота зі створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, що свідчить про стійку і цілеспрямовану політику керівництва автономії щодо розвитку цього регіону. Робота у даному напрямку потребує також залучення до цих процесів висококваліфікованих управлінських кадрів.

Особливий статус Криму в політичній системі України підтверджується не лише автономією у складі унітарної держави, а й винятковим географічним положенням та особливим етнічним складом населення [5].

Для Криму етнічний аспект на сьогодні є одним з головних в забезпеченні політичної стабільності, що головним чином впливає на функціонування політичної системи та всіх її інститутів. Цим питанням приділяють увагу такі вчені, як Ю. Косминін, О. Смірнов, Ю. Тищенко, Е. Трофімов, В. Тур та ін. Незважаючи на чисельні дослідження, багато важливих чинників ще залишаються поза увагою науковців. Політичне становище України в останні декілька років було досить нестабільним, з'явилося багато нових чинників, які потребують підвищеної уваги з боку науковців. Саме дослідження нового історичного матеріалу уявляється важливим для вирішення найгостріших проблем з формування етнополітичних інститутів, спроможних врегулювати міжнаціональні та міжконфесійні відносини у державі, особливо в таких поліетнічних регіонах, як АР Крим.

З огляду на це особливої ваги набувають дослідження ефективності функціонування саме регіональних політичних еліт, які формують та реалізують державну політику на місцевому рівні й повинні забезпечити належне місце цих регіонів у структурі національної економіки.

Створення національно-культурної автономії є однією з актуальних проблем національної політики [6]. Це зумовлено, по-перше, прагненням етнічних груп у будь-якій національній державі до самоідентифікації, особливо у сфері мови, літератури та культури; по-друге – історично сформованим національно-територіальним устроєм.

Дослідження з даної проблеми необхідні для розробки практичних рекомендацій щодо діяльності державних і регіональних органів влади та розробки методів формування етнополітичних інститутів як висококваліфікованого, інтелектуального, культурного пласта державного управління, спроможного вирішувати етнополітичні, господарські, культурні і навіть ідеологічні проблеми в межах своїх територій і повноважень.

Дослідження проблем розвитку АР Крим, які останнім часом мають не лише політичний, але й історичний, етнокультурний і міжнаціональний аспекти, має велике значення для розуміння багатьох процесів розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні загалом. Це зумовлює необхідність аналізу формування правлячої еліти Криму як важливого чинника розвитку місцевого самоврядування, що може бути використаним у практиці формування політичної еліти регіонального управління. У житті кожного суспільства існують фундаментальні цінності, співвідношення яких, власне, і має визначати його еліта.

Формування національної еліти є дуже важливим фактором розвитку суспільства, воно обумовлює той напрямок дій, від яких залежить управлінська свідомість, цілеспрямованість та рівень компетенції управління як на центральному, так і регіональному рівнях.

Формування еліти в Україні має свого роду циркуляцію від регіонального рівня до центрального і навпаки. Цей кругообіг має свій сенс. Як сходишками, започатковане на регіональному рівні політичне мікрооб'єднання, піднімається до центрального рівня та формується у велику політичну структуру, яка, потрапивши в коло влади, спроможна впливати на події в державі. Разом із цим на місцях формуються регіональні відділення,

партійні осередки, громадські організації, які, у свою чергу, мають змогу через об'єднання у блоки керувати подіями в регіонах.

На думку Ю. Сокирки з Центру політичних досліджень (м. Львів), структуру сучасної політичної еліти можна поділити за трьома критеріями: особистісним, інституційним та партійним [9]. У кожному регіоні дійсно можна побачити або формування місцевої еліти за одним із критеріїв, або за всіма одночасно. Регіональні лідери, які претендують на отримання владних повноважень, перш за все формують свою команду, на яку зможуть покластися, або ця команда може вже існувати на ґрунті особистісних відносин її членів. Безумовно, саме представники цієї команди при отриманні їх лідером влади будуть обіймати ключові кадрові посади. На жаль, рівень довіри у більшості випадків не відповідає рівню досвідченості та професіоналізму управлінських кадрів. Формування місцевої еліти за інституційними критеріями, на наш погляд, також може включати особистісні фактори сформованої лідером команди. Це дійсно можуть бути відносини між адміністрацією та районною радою або мерією. На сьогодні дуже актуальним є формування регіональної політичної еліти за партійною ознакою. Переваження тієї чи іншої політичної партії дає змогу саме їй впливати на події в регіоні через владні структури, тим самим діяти майже авторитарними методами. Але, зважаючи на те, що місцеві ланки політичних партій зазвичай є регіональними відділеннями загальноукраїнських, то формування регіональної еліти є формальним і тільки посилює централізм.

Для України характерним є існування представників і лобістів як у центрі, так і на місцях, що формує так звану жорстку вертикаль влади і дозволяє тримати під контролем упровадження державних програм на місцях. Діяльність регіональної політичної еліти, регіональні конфлікти та регіональна політична культура дозволяють дослідити вплив регіонального фактора на політичний процес та функціонування політичної системи країни в цілому. Конфлікти на регіональному рівні можуть носити різний характер: це можуть бути як конфлікти груп інтересів, так і міжнаціонального,

соціального, міжрегіонального та економічного характеру. Вирішення одного з цих конфліктів може викликати загострення іншого. Тому правлячій регіональній еліті необхідно підходити до вирішення цих проблем системно, враховуючи кожен деталь життя людей даної місцевості. У цьому контексті варто наголосити на тому, що представництво регіональних інтересів переважно повинно належати представникам корінного населення, тобто людям, які знають регіон не тільки ззовні, а й з середини, з усіма його слабкими сторонами, й можуть представляти й відстоювати його розвиток через регіональні політичні партії та рухи як на загальнонаціональному, так і локальному рівнях. Тому, на наш погляд, особливу увагу необхідно приділяти саме партіям і рухам, які діють на регіональному рівні. В Україні, на жаль, таких партій майже нема, а місцеві політичні партії є скоріше представництвами загальнонаціональних, які на місцях просто реалізують політику центру.

Безумовно, правлячу політичну еліту як на центральному, так і загальнонаціональному рівнях досить важко відокремити від еліти бізнесу, яка здатна підтримувати конкурентоздатність держави в різних сферах, особливо в економічній, а також фінансувати проекти державного значення. Але вплив наукової еліти, яка безпосередньо пов'язана з політичною елітою і може впливати на діяльність влади, дає змогу державі уникати непередбачених обставин, прораховувати наперед доцільність прийняття політичних, економічних, фінансових та інших рішень.

У цьому контексті важливо звернути особливу увагу саме на роль інтелектуальної еліти у формуванні політичних лідерів на регіональному рівні. Якщо виходити з того, що інтелектуальною елітою є вчені, фахівці, інтелігенція, релігійні діячі, вчителі, тобто різні верстви населення, які мають вищу освіту та є професіоналами своєї справи, то це передбачає дослідження соціального інституту освіти, який активно включений у процес формування інтелектуальної еліти.

Даний інститут завжди розглядався як такий, що має особливе значення для особистості, суспільства і держави. Поряд із цим, сама освіта набула сьогодні низку нових рис і характеристик, які є своєрідною відповіддю на вимоги соціального середовища постіндустріального суспільства. Освітній рівень підготовки населення повинен розглядається сьогодні як одна з характеристик якості, яка, у свою чергу, визначає загальний потенціал суспільства. Особливу значущість в його структурі у зв'язку з актуалізацією ресурсів знання та інтелекту набуває інтелектуальний потенціал.

Для України проблеми формування інтелектуальної еліти та розвитку інтелектуального потенціалу суспільства є надзвичайно актуальними. Сьогодні спостерігається дефіцит інтелекту в різних сферах суспільного життя, а також низька потреба в ньому. На перший план виходить фінансове становище та коло зв'язків, що породжує корупційні дії та непрофесійне прийняття рішень. Держава повинна приділяти увагу формуванню не лише політичної еліти як такої, а й інших еліт, які мають не менший, а навіть більший вплив на суспільство.

Інтелектуалізація має велике значення для суспільства, оскільки включає в себе і рівень освіченості, і рівень культури, навіть рівень загальнолюдської свідомості, професіоналізму, а найважливіше – надає можливість громадянам продукувати конструктивні ідеї у своїй професійній сфері. Дані зміни можуть ґрунтуватися, передусім, на володінні ключовими питаннями, найбільш важливими в даному суспільстві, і це дозволить державі вийти на новий, більш високий рівень цивілізаційного розвитку.

Загальне зростання ролі свідомості, розумової діяльності в життєдіяльності суспільства дає великий поштовх у розвитку держави, тому що основою інтелектуального ресурсу виступають люди, міра участі яких у пізнавальній діяльності визначається їхнім рівнем виховання, освіти, кваліфікації, а також досвідом, соціальною активністю, здатністю до

творчості, наявністю необхідної інформації і технічних засобів, формою організації та оплати праці, іншими чинниками.

Представники школи політичної аналітики при НаУКМА І. Пресняков і В. Романова, визначаючи регіон, значну увагу приділяють проблемі усвідомлення населенням та його елітою своєї єдності й специфічності своїх інтересів [10]. Саме це, на їх думку, перетворює територію на регіон, а місцевих чиновників і голів партійних осередків – на регіональну політичну еліту. Така еліта не лише впроваджує рішення центрального керівництва на підконтрольній території, але й веде переговори з ним щодо реалізації специфічних інтересів свого регіону і сприймає себе як виразника інтересів регіональної спільноти в цілому без поділу її на етнічні складові. Увага до прав людини повинна бути визначальною рисою, що поєднує людей у поліетнічному регіоні. Це прискорює формування державної політичної нації, яка вкрай необхідна для консолідації суспільства, реалізації ним загальнонаціональних інтересів. Звісно, все це може здійснюватися лише за умов розвитку демократії, де поряд з титульною нацією мирно проживають і розвиваються інші етноси, які хочуть мати рівні з нею права. Саме їх природне прагнення жити одним життям, одними цілями й спільне бажання їх досягати дають підстави для підсвідомого створення політичної нації. Етноси, які перебувають у меншості й відчують свою «другорядну роль», об'єктивно мають прагнути створити таку політичну еліту, яка сприятиме як зближенню всіх етносів з титульною нацією, так і збереженню їх самоідентифікації.

Суспільство має відкривати кожному громадянину всі культурні горизонти, а держава не може нікому обмежувати доступ до жодної із сфер діяльності, в тому числі за національною ознакою. Отже, на зміну етнічній нації повинна прийти політична, яка зможе консолідувати багатонаціональне суспільство за ознаками культурної, економічної та правової спільності. Саме за таких умов ми матимемо раціонально ефективну політику влади на всіх її рівнях.

Проблема поділу людей за національною ознакою сьогодні є менш гострою, ніж раніше. Націоналізм етнічного характеру починає поступово зникати. У Конституції України (ст. 11) вказано, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій та культури, а також розвитку етнічної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин країни [1]. Але консолідуватися на словах і реально сприйняти та врахувати розмаїття міркувань усього українського етносу – це дві великі різниці, які в поєднанні не лише не сприяють, а суттєво гальмують процес розвитку політичної нації в Україні.

Таким чином, в Україні має бути створена політична нація, в якій знайдуть відображення органічно вписані в європейський консолідаційний процес права як українського етносу, так і національних меншин. Основою цієї консолідації повинні виступити єдиний національний ринок і спільні національні інтереси в соціальній, економічній і політичній сферах, а також національна ідея, національні традиції та інтереси кожної особистості. Велике значення при цьому мають загальнонаціональне примирення, регіональна єдність та інші чинники суспільного процесу.

Формування політичної еліти є важливим процесом для будь-якої держави. Сьогодні це питання навіть більш актуальне, ніж раніше, оскільки поліпартійність у демократичному суспільстві не дозволяє чітко відокремити політичну еліту від правлячої і, як результат, це призводить до відсутності професійної кваліфікації у багатьох представників провладних політичних сил. Цим питанням займаються багато науковців. Проводяться «круглі столи» на такі теми, як «Роль еліт у трансформаційному суспільстві» (квітень, 2003 р., Національний інститут стратегічних досліджень), «Політичні еліти і політичне лідерство в країнах Центральної та Східної Європи: загальне, особливе» (травень, 2007 р., Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України та Український центр політичного менеджменту) та ін. [7].

Саме тому в АР Крим, яка має дуже розмаїту, неоднорідну спільноту і складну історію становлення як регіону, особливо у складі України, необхідно дуже обережно і відповідально ставитися до формування своєї регіональної еліти. Той прошарок політичних діячів автономії, які знаходяться на вищих щаблях влади в регіоні, мають чітко усвідомлювати, що від їх неупередженої, толерантної і професійної роботи залежить як нинішнє, так і майбутнє перлини України – Криму.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 48 с.
2. Ашин Г. К. Политическое лидерство и оптимальный стиль / Г. К. Ашин // Общественные науки и современность. – 1993. – № 2. – С. 23–27.
3. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Н. А. Бердяев /. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.
4. Кому служить політична еліта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/172/723.html>
5. Национальный состав и языковые признаки населения автономной Республики Крым (по данным Всеукраинской переписи населения 2001 г.). – Симферополь : Главное управление статистики в Автономной Республике Крым. – Симферополь, 2003. – С. 3–8.
6. Национально-культурные автономии и объединения. – М., 1995. – Т. 2. – С. 55–56.
7. Політичний регіон: теоретичне обґрунтування : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Дні науки», 17-18 квітня 2006 р. / [відп. ред. Т. М. Титаренко]. – Д. : Наука і освіта, 2006. – Т. 24. – 180 с.
8. Політологія : підруч. для вищ. навч. закладів / за заг. ред. канд. філос. наук Ю. І. Кулагіна, д-ра іст. наук, проф. В. І. Полуріза.– К. : Альтерпрес, 2002. – 612 с.
9. Регіональний фактор у політичному процесі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// postua.info](http://postua.info)
10. Стратегії регіональних політичних еліт в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// dialogs.org.ua/](http://dialogs.org.ua/)
11. Щекин Г. В. Социальная теория и кадровая политика : монографія / Г. В. Щекин. – К. : МАУП, 2000. – 576 с.

Martynenko V. M., Golovko S. V. Formation of political elite in polyethnic area.

The ways of politic elite's forming of state and particularly in Crimea are considered. As showed, the Crimea region is a polyethnic area, thus there are lots of peculiarities in regional politic elites forming. At the same time the elite formation process on the state level has an essential influence on the Crimean politic elites forming.

Key words: political elite, ethnic structure, the political nation.

Мартынченко В. Н., Головка С. В. Формирование политической элиты в полиэтническом регионе.

Рассмотрены направления и составляющие формирования политической элиты в целом, в государстве и, в частности в Крыму. Показано, что Крым является полиэтническим регионом, поэтому существуют свои особенности при формировании региональной политической элиты. В то же время на формирование политической элиты

Крыма в значительной мере влияют процессы становления элит на общегосударственном уровне.

Ключевые слова: политическая элита, этнический состав, политическая нация.